

Λέων Τολστόι, ο μηδενιστής αριστοκράτης συγγραφέας

Ο κόμης Λέοντας Νικολάγιεβιτς Τολστόι, Ρώσος συγγραφέας και διανοούμενος, γεννήθηκε στις 28 Αυγούστου του 1828, στην τεράστια πατρογονική ιδιοκτησία της Γιάσναγια Πολιάνα, στον Βόλγα. Σπούδασε νομική και ανατολικές γλώσσες στο Πανεπιστήμιο του Καζάν, αλλά δεν πήρε πτυχίο. Στρατεύτηκε σ' ένα σύνταγμα του μηχανικού στον Καύκασο και ήταν στο στρατό, όταν άρχισε να γράφει τα πρώτα του έργα: μια αυτοβιογραφική τριλογία. Υπηρέτησε ως αξιωματικός στον πόλεμο της Κριμαίας και έγραψε σύντομα χρονικά γι' αυτή σύρραξη προτού να ταξιδέψει στην Αγία Πετρούπολη και την Ευρώπη. Το 1862, παντρεύτηκε τη Σοφία Αντρέιεβνα Μπερς, με την οποία έκανε 13 παιδιά. Έκτοτε έζησε στη Γιάσναγια Πολιάνα, όπου έγραψε τα διάσημα μυθιστορήματά του «Πόλεμος και Ειρήνη» (1863 - 1869) και «Άννα Καρένινα» (1874 - 1876). Έγραψε πλήθος σημαντικών δοκιμίων περί θρησκείας και ήθους και μετά το 1901, όταν η Εκκλησία τον αφόρεσε ως «αιρετικό», επιτέθηκε σφοδρά στο επίσημο χριστιανικό δόγμα. Μπορεί τα έργα του να ήταν και να παραμένουν δημοφιλέστατα, αλλά ο Τολστόι επέμενε να δηλώνει πως δεν του άρεσαν τα μυθιστορήματά του. Άφησε την καταπιεστική και αυταρχική σύζυγό του να διαχειρίζεται την περιουσία κι εκείνος ζούσε μια λιτή σχεδόν φτωχική ζωή στα κτήματά του, όπου πλήθος άνθρωποι πήγαιναν να τον συναντήσουν και να μοιραστούν τη σοφία του. Στα 1910, μετά από έναν έντονο διαπληκτισμό με τη σύζυγό του, έφυγε από το σπίτι, περιπλανήθηκε μέσα στο κρύο και τη βροχή και πέθανε σ' έναν σιδηροδρομικό σταθμό.

Η συνέντευξη που ακολουθεί δόθηκε στον Χάρολντ Ουίλιαμς, δημοσιογράφο που επί χρόνια παρακολούθησε την πορεία του ρωσικού φιλελεύθερου κινήματος και τις περιπέτειες των ηγετών του στην εξορία. Δημοσιεύτηκε το Φεβρουάριο του 1905 στην εφημερίδα «Μάντσεστερ Γκάρντιαν», της οποίας ο Ουίλιαμς ήταν ανταποκριτής στην Αγία Πετρούπολη. Ακόμη, δεν είχε καταλαγιάσει τότε ο αντίκτυπος από το έγκλημα της τσαρικής φρουράς, μπροστά στα χειμερινά ανάκτορα της Αγίας Πετρούπολης: Έμεινε στην ιστορία ως «Ματωμένη Κυριακή», καθώς οι ένοπλοι φρουροί άνοιξαν πυρ εναντίον του άοπλου πεινασμένου πλήθους.

Γράφει ο δημοσιογράφος:

Μια ατμόσφαιρα ειρήνης πλανάται γύρω από τον Τολστόι. Μιλά ήρεμα κι απαλά κι έχει τις συνήθειες των ευγενών Ρώσων της παλαιάς σχολής. Παρά την ηλικία του περπατά με ταχύ βήμα, συνεχίζει να γυμνάζεται, εμμένει στη χορτοφαγία και τα ελεύθερα απογεύματά του τα περνά κάνοντας ιππασία ή παίζοντας ρακέτες και μπάλα με την κόρη του. Όλον αυτό τον χρόνο δούλεψε ένα απάνθισμα αφορισμών των σημαντικότερων διανοητών του κόσμου. Έπειτα από πιέσεις ξένων φίλων του άρχισε να καταγράφει τις απόψεις του για το φιλελεύθερο ρωσικό κίνημα και συγχρόνως δουλεύει ένα δοκίμιο όπου αναλύει τις θέσεις του περί Κράτους και περί πολιτικής δράσης γενικότερα.

- Ποια είναι η γνώμη σας για το κίνημα υπέρ του συντάγματος;

«Είναι επικίνδυνο και μάταιο, γιατί απομακρύνει τη δράση των ανθρώπων από τον πραγματικά ορθό δρόμο. Ένα σύνταγμα δεν μπορεί να βελτιώσει τα πράγματα, δεν μπορεί να μας φέρει ελευθερία. Όλες οι κυβερνήσεις διατηρούνται στην εξουσία μέσω της βίας ή της απειλής της βίας, και η βία είναι αντίθετη της ελευθερίας. Ένας άνθρωπος είναι ελεύθερος μόνο όταν κανείς δεν μπορεί να τον αναγκάσει να κάνει πράγματα που ο ίδιος πιστεύει ότι είναι εσφαλμένα ή κακά. Ο σωστός δρόμος είναι να απέχουν οι άνθρωποι από κάθε συμμετοχή σε δραστηριότητες της κυβέρνησης, να αρνούνται να υπηρετούν στο στρατό, να αρνούνται να αναλαμβάνουν θέσεις στον κρατικό μηχανισμό και να κάνουν το καλό μέρα τη μέρα, πάντα».

- Και η σφαγή των εργατών στην Αγία Πετρούπολη;

«Ήταν θλιβερό γεγονός. Αλλά ο λαός δεν θέλει ένα σύνταγμα κι όσοι υποδαυλίζουν την κοινωνική αναταραχή υπέρ του συντάγματος δε γνωρίζουν το λαό. Διακηρύσσουν πως αγαπούν τον κόσμο, αλλά στην πραγματικότητα αδιαφορούν γι' αυτόν. Ο κόσμος θέλει μόνο ένα πράγμα: γη. Το κίνημα υπέρ του συντάγματος είναι ένα θορυβώδες κίνημα. Η δουλειά του Θεού γίνεται εν σιωπή. Ο Θεός δε μίλησε στον προφήτη Ηλία με ένα σεισμό ή μια ανεμοθύελλα, αλλά με ήρεμη και γαλήνια φωνή.

- Θεωρείτε ότι δεν έχουν νόημα οι απεργίες;

«Η πιο αποτελεσματική απεργία είναι αυτών που τροφοδοτούν με ψωμί τη χώρα. Όσο για την επικείμενη απεργία των γιατρών, που δέχεται πολλές επικρίσεις γιατί "θα μείνουν χωρίς ιατρική περίθαλψη οι αγρότες", όπως λένε, τόσο το καλύτερο. Εδώ και 40 - 50 χρόνια, όταν ήμουν νέος, δεν υπήρχαν γιατροί για τους αγρότες και τα κατάφερναν πολύ καλά χωρίς αυτούς. Η νόσος δεν είναι ένα κακό, ο θάνατος δεν είναι κακό, κακό είναι η λαθεμένη δράση των ανθρώπων».

- Όμως, το πολιτικό σύστημα μιας χώρας έχει επίδραση στους πολίτες της: δε νομίζετε ότι είναι καλύτερο το αγγλικό σύστημα από το ρωσικό, παίρνοντας υπόψη ότι εδώ υπάρχουν περιορισμοί στις μετακινήσεις, λογοκρισία, εξορία των αντιφρονούντων...

«Το πολιτικό σύστημα δεν είναι διόλου καλύτερο στην Αγγλία. Όπου υπάρχει βία, ο λαός έχει στερηθεί την ελευθερία του. Ένας φίλος μου, που ζει στα περίχωρα του Κρίστσερτς (Αγγλία) είναι υποχρεωμένος να πληρώνει φόρο για τη συντήρηση μιας μπάντας που παίζει στους δρόμους και που πραγματικά θα προτιμούσε να μην την ακούει ποτέ. Κι όσο για τις εκτοπίσεις και τις εξορίες, αυτά πολύ λίγο επηρεάζουν τους ανθρώπους. Εγώ περιμένω εδώ και 20 χρόνια να με εξορίσουν και αν το κάνουν, δεν θα ταραχτώ καθόλου. Η εξορία δεν μπορεί να αποτρέψει τον άνθρωπο από το να ζήσει μια αυθεντική ζωή. Και η ελευθερία του Τύπου! Χρειάζεται ο λαός την ελευθερία του Τύπου; Αυτοί οι κύριοι μπορεί να έχουν ελευθερία του Τύπου, αν έτσι επιθυμούν, για να κάνουν σημαία τις απόψεις τους, αλλά αυτό είναι έλασσον ζήτημα».

Παράδοξες απόψεις για έναν άνθρωπο που βιώνει προσωπικά τη λογοκρισία. Ακόμη και στα βιβλία που του στέλνουν από το εξωτερικό τού φτάνουν με σβησμένες ολόκληρες παραγράφους, ενώ άλλα δεν τα λαβαίνει καθόλου γιατί κατάσχονται με την άφιξή τους από τις αρχές.

- Πιστεύετε ότι η δημοσιογραφία δεν παίζει θετικό ρόλο;

«Η δημοσιογραφία είναι μια άσχημη υπόθεση. Μια εφημερίδα υποχρεώνεται να υποστηρίξει ένα συγκεκριμένο κόμμα, ενώ η πεμπτουσία της σκέψης είναι να είναι ελεύθερη. Επιπλέον, η δημοσιογραφία είναι κακή γιατί υποχρεώνει τον άνθρωπο να δουλεύει βιαστικά και τον κάνει να επιθυμεί τον αποκλεισμό των άλλων. Από την άλλη, έχει και τα καλά της, κι ένα από αυτά είναι πως προσφέρει στον άνθρωπο ένα μέσο επικοινωνίας. Η πιο χριστιανική

γνώση, εν τέλει, είναι η γνώση των γλωσσών γιατί είναι γέφυρες που ενώνουν τους ανθρώπους».

- Δηλαδή, μόνο η καλοσύνη θα σώσει τον κόσμο;

«Υπάρχει μια εκπληκτική ρήση του Καντ, που επί πολλά χρόνια δεν τολμούσα να αποδεχτώ αλλά τώρα την αποδέχομαι ως αληθή, και λέει πως ένας άνθρωπος που κάνει το καλό από συνήθεια δεν είναι καλός άνθρωπος. Έτσι είναι: όταν φτάσεις σ' ένα συγκεκριμένο επίπεδο καλοσύνης, δεν πρέπει να παλεύεις για να το διατηρήσεις αλλά για να πετύχεις ένα ακόμη ανώτερο».

- Σας απασχολεί ο θάνατος;

«Είμαι γέρος και δεν θα αργήσω να πεθάνω. Εκείνο που τώρα με απασχολεί περισσότερο είναι η σκέψη της αιώνιας ζωής και όχι των μορφών αυτού του κόσμου. Και με δεδομένο ότι κανένας άνθρωπος δε γνωρίζει πότε θα πεθάνει, είναι σημαντικό να ασχοληθούν όλοι με την αιώνια ζωή. Όταν με ρωτούν "πού θα είμαι μετά θάνατον", δεν μπορώ παρά να καταφύγω και πάλι στον αγαπημένο μου Καντ, που επεσήμανε πως οι έννοιες του χρόνου και του χώρου δεν είναι παρά διανοητικά κατασκευάσματα του ανθρώπου. Η ερώτηση "πού;" υπονοεί ένα χώρο. Κι η ερώτηση "θα είμαι;" υπονοεί ένα χρόνο. Αλλά στην αιώνια ζωή δεν υπάρχει ούτε χώρος ούτε χρόνος. Καθένας μας αποτελεί τμήμα μιας οικουμενικής ζωής, που είναι υπεράνω χρόνου και χώρου».

- Αποδέχεστε το μεταφυσικό φιλοσοφικό σύστημα;

«Δεν υπάρχει φιλοσοφία την εποχή μας που να είναι άξια αυτής της ονομασίας. Μπορεί να σέβομαι τον Καντ και τον Χέγκελ, είτε είμαι είτε δεν είμαι σύμφωνος μαζί τους. Αλλά όσον αφορά τον Νίτσε, δεν είναι παρά ένας απλός δελτιογράφος. Όσο για τη σύγχρονη ρωσική φιλοσοφία, είναι απογοητευτική. Το ίδιο ισχύει και στη λογοτεχνία. Δεν υπάρχουν πολλοί σημαντικοί λογοτέχνες, εκτός από εξαιρέσεις σαν τον Ανατόλ Φρανς, τον Ντίκενς, τον Ράιντερ Χάγκαρντ κλπ. Σήμερα η τέχνη ακολουθεί τα γούστα της νέας τάξης των εμπόρων και των βιομηχάνων. Ποτέ όμως δεν θα φτάσει στην ολοκλήρωσή της μέχρι να προσελκύσει το λαό στο σύνολό του. Κι όσο για την λογοτεχνική τεχνική, αυτό είναι το θέμα; Οι ρωσίδες αριστοκράτισσες γράφουν θεσπέσια σήμερα, τεχνικά καλύτερα κι από τον Τουργκένιεφ:

κρίμα που δεν έχουν τίποτε να πουν!».

Η διάθεση του Τολστόι άλλαζε συχνά και η σοβαρότητα έδινε τη θέση της στους αστεϊσμούς: μέσα σ' ένα λεπτό μπορεί να πέρναγε από δυσνόητα φιλοσοφικά θέματα σε εκμυστηρεύσεις απολύτως προσωπικές. Μιλούσε λιτά χωρίς την παραμικρή δόση δογματισμού και έδειχνε πάντα πρόθυμος να ακούσει τα αντεπιχειρήματα και τις απόψεις μου. Και ούτε μια στιγμή δεν έπαψε να εκπέμπει μια απόλυτη εσωτερική ηρεμία: την ηρεμία ενός ανθρώπου που αντιμετώπισε τα βαθύτατα διλήμματά του και που, επιλύοντάς τα, βρήκε την ειρήνη και τη γαλήνη. Κι όμως, είναι στη θορυβώδη ζωή των πόλεων όπου διεξάγεται η μάχη για την ελευθερία της Ρωσίας κι όχι στο ευτυχισμένο και ειρηνικό καταφύγιο της Γιασνάγια Πολιάνα.

(Εθνος, 27.8.1998) (τελευταία επεξεργασία, 27.2.2009)